

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشنامه آزادگان

(اسیران ایرانی آزادشده در جنگ عراق علیه ایران)

شورای علمی دانشنامه آزادگان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده دانشنامه‌نگاری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده دانشنامه‌نگاری

تهران صندوق پستی: ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۹۱ دورنگار: ۸۸۰۳۶۳۱۷

دانشنامه آزادگان

زیر نظر شورای علمی دانشنامه آزادگان

واژه‌نگار و صفحه‌آرا: فرشته اسدی جوزانی

ویرایش تصاویر و ناظر چاپ: ربابه ابوطالبی

چاپ اول: ۱۳۹۹

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: الغدیر

بها: ۷۰۰,۰۰۰ ریال

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

عنوان و نام پدیدآور: دانشنامه آزادگان؛

مشخصات نشر: تهران: پژوهشکده دانشنامه‌نگاری، ۱۳۹۹-

مشخصات ظاهری: ج: مصور؛

فروست: کتابخانه پژوهشکده دانشنامه‌نگاری؛

شابک:

وضعیت فهرست نویسی: فایا

یادداشت: ص.ع. به انگلیسی: -----

موضوع:

موضوع:

شناسه افزوده

: شناسه افزوده

: شناسه افزوده

: شناسه افزوده

: شناسه افزوده

رده بندی کنگره:

رده بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

شورای علمی دانشنامہ آزادگان

محمد رضا کائینی	علی محمد احد طجری
بیژن کیانی شাহوندی	حسن بهشتی پور
دکتر رضا ملکی	فریبرز خوب نژاد
	مجید غلاٹ

دیبر علمی

دکتر منوچہر اکبری

معاون دیبر علمی و کارشناس دیبر خانہ

مسعود امیرخانی

ویراستار ادبی

دکتر اصغر اسمعیلی

داور محتوایی

حسن بهشتی پور

بازبینی نہایی

فریبرز خوب نژاد

ہمکاران دیبر خانہ

مزگان شہریاری، گوہر نصرتی

مؤلفان

- آفاکرمی، وحید (۴ مقاله)
- ادنانی، سید محمدصالح (۱ مقاله)
- اسمعیلی، اصغر (۲ مقاله)
- افشاری اصل، ایرج (۱ مقاله)
- امیرخانی، مسعود (۵ مقاله)
- امیرخانی، وحید (۳ مقاله)
- امیرسرداری، رضا (۱ مقاله)
- بهشتی پور، حسن (۱ مقاله)
- بیات موحد، فرزاد (۱ مقاله)
- پرتو، فتح الله (۴ مقاله)
- جعفرزاده، معصومه (۴ مقاله)
- حسن پور، عسگر (۳ مقاله)
- حیدری نسب، علیرضا (۳ مقاله)
- خاجی، علی (۳ مقاله)
- خدایی، داود (۴ مقاله)
- خسروپور، سعید (۲ مقاله)
- دوست کامی، فاطمه (۲ مقاله)
- دهقان نیری، فاطمه (۶ مقاله)
- رحیمی، مصطفی (۱ مقاله)
- ذبیحی علی تپه، علی (۲ مقاله)
- ذکریایی، مریم سادات (۱۳ مقاله)
- سعادت بیبشه سری، حامد (۲ مقاله)
- سنچولی، زینب (۱ مقاله)
- شفیعی، مراد (۱ مقاله)
- شیشه گران، پرویز (۱ مقاله)
- عباسی، مرتضی (۱ مقاله)
- عبدی، حسین (۵ مقاله)
- علوی یگانه، اسماعیل (۱ مقاله)
- علی دوست قزوینی، علی (۱ مقاله)
- علی ین، سهیلا (۵ مقاله)
- عیسی مراد، ابوالقاسم (۱ مقاله)
- فضیحی هرنندی، مجید (۱ مقاله)
- فلاح هاشمی، میر شمس الدین (۲ مقاله)
- قاسمی، غلامعلی (۱ مقاله)
- قلعه قوند، فرزانه (۲ مقاله)
- قمیشی، رحیم (۱ مقاله)
- کائینی، محمدرضا (۴ مقاله)
- کاشانی زاده، پروین (۸ مقاله)
- کیانی شاهوندی، بیژن (۵ مقاله)
- کیشانی فراهانی، محمد (۲ مقاله)
- گلمرادی، شیرینعلی (۱ مقاله)
- گودرزی، افسانه (۱ مقاله)
- گودرزی، داود (۳ مقاله)
- مشتاقی، زینب (۲ مقاله)
- نبوی چاشمی، سید رضی (۴ مقاله)
- نچار، سعید (۲ مقاله)
- واحد پور، مرتضی (۱ مقاله)
- هاشمی، حسین (۱ مقاله)
- یزدی نژاد، زهرا (۶ مقاله)
- یوسف زاده، احمد (۱ مقاله)

نامه پژوهشکده

تألیف دانشنامه در ساحتی که از کمبود منابع علمی و تحقیقی رنج می‌برد و بیشتر بر روایت شفاهی و کتبی دیده‌ها و شنیده‌های حاضران در آن مقطع متکی است کاری است دشوار و تا حدی ناشدنی. اما تاسی به مقاومت جانانه آزادگان در اردوگاه‌های رژیم بعثی عراق و بهره‌گیری از ظرفیت‌های پژوهشی موجود، همکاری سازمانی، و استفاده از نویسندگانی دغدغه‌مند، توانی داد تا پژوهشکده دانشنامه‌نگاری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در راستای مأموریت ملی خود، از عهده این عهد برآید و در حد توان، اثری شایسته را به پیشگاه پژوهندگان تاریخ دفاع مقدس و ایران عرضه بدارد. تأخیر در این امر را روا ندانستیم و نیک می‌دانستیم احتمال نشستن گرد نسیان و فراموشی بر بسیاری از رخداد‌های این مقطع پرافتخار تاریخ کشورمان وجود دارد. لذا طی توافقی با مؤسسه فرهنگی هنری پیام آزادگان، عملیات اجرایی آغاز شد و با وجود وقفه‌ای سه‌ساله، با عنایت ویژه باری تعالی، اهتمام دست‌اندرکاران، باریک‌بینی‌ها و دقت‌ورزی‌های مداوم کار به اتمام رسید.

بر خود فرض می‌دانیم از جناب دکتر غلامعلی قاسمی مدیرعامل محترم مؤسسه فرهنگی هنری آزادگان، دکتر منوچهر اکبری دبیر محترم علمی دانشنامه، معاون دبیر و کارشناس دبیرخانه، اعضای محترم شورای علمی، نویسندگان، داوران ارجمند، و حروف‌نگار و همکاران محترم امور چاپ و نشر که برای قوام و پختگی بیشتر این دانشنامه از کوششی دریغ نوزیدند و با حس مسئولیت‌پذیری به غنای آن کمک کردند، صمیمانه سپاسگزاری کنیم.

از اندیشمندان، تاریخ‌پژوهان، و آزادگان سرافراز کشور توقع داریم با اظهار نظر پیشنهادی، اصلاحی و تکمیلی ارزشمند خود ما را برای نسخه کامل‌تر این اثر یاری رسانند.

پژوهشکده دانشنامه‌نگاری

نامه مؤسسه فرهنگی هنری پیام آزادگان

دفاع مردم در کنار نیروهای مسلح به رهبری امام خمینی از سرزمین و آرمان‌های اسلامی خود مقابل تجاوز رژیم بعثی، برگ زرینی از تاریخ ایران است که حفظ تمامیت ارضی کشور و شکست دشمنان را در دستیابی به اهداف تجاوزکارانه آنها در پی داشت. مقاومت اسیران ایرانی در برابر دشمن و وفاداری آنان به آرمان‌های ملت و رهبری نظام اسلامی، بخش مهمی از تاریخ و فرهنگ دفاع مقدس در این دوره تاریخی مهم است؛ براین اساس بود که از سوی ملت و نظام اسلامی به دریافت لقب «آزادگی» مفتخر شدند.

مؤسسه فرهنگی هنری پیام آزادگان برپایه اهداف مندرج در اساسنامه و مفاد بیانیه مأموریت در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ خود، به منظور ثبت، نشر و ترویج فرهنگ مقاومت و آزادگی، در سال ۱۳۹۱ تدوین دانشنامه‌ای جامع در مورد آزادگان را با رعایت معیارهای علمی و متعارف دانشنامه‌نویسی تحت اشراف بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در دستور کار قرار داد. بعد از فراهم شدن مقدمات امر، به فضل همت و خواست رئیس محترم وقت بنیاد و پیگیری مدیران مؤسسه، این کار سترگ در اوایل سال ۱۳۹۳ آغاز شد. درحالی‌که هدف اصلی مؤسسه ثبت، ضبط و انتقال فرهنگ جهاد و استقامت در برابر متجاوزان خارجی به نسل کنونی و آینده کشور بود، ملاحظات و اهداف جزئی دیگر را در ذیل آن دنبال می‌کرد:

اول، به دست آوردن روایت دقیق و قابل اتکا از روند تحولات اردوگاه‌های بیست‌گانه در دوره اسارت. دوم، تهیه کتابی مرجع در قالب دانشنامه علمی متکی به کار پژوهشی که قابل استناد برای تولید آثار فاخر توسط هنرمندان، پژوهشگران و علاقه‌مندان به تاریخ دفاع مقدس باشد. بی‌تردید تهیه چنین دانشنامه‌ای به آنها اطمینان می‌دهد با متنی روبه‌رو هستند که هم جامعیت موضوعی دارد و هم از جهت صحت و دقت علمی قابل اتکا است. سوم، استفاده از تجربه‌های گران‌قیمت آزادگان نخبه کشور و مشارکت فعال آنها در تهیه این دانشنامه با همکاری علمی بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران در واقع فرصت مغتنمی را ایجاد کرد تا از یک طرف این دانش تجربی، که در هیچ دانشگاهی به دست نمی‌آمد و محصول کوره انسان‌سازی دوران اسارت بود، ثبت و ضبط دقیق شود و به نسل آینده منتقل گردد، و از طرف دیگر این تجربه‌های گران‌سنگ دچار نسیان یا نقصان علمی نشود؛ زیرا نسلی که خالق این تجربه‌های ارزشمند است در اثر گذشت زمان و بالا رفتن سن با آسیب جدی فراموشی روبه‌رو است.

در نهایت محصول همکاری ارزشمند بین مؤسسه فرهنگی هنری پیام آزادگان و بنیاد دانشنامه‌نگاری ایران تدوین دانشنامه‌ای شد که تا حد بسیار زیادی زندگی دوران تنبّه‌خیز اسارت را در قالب آرمان‌ها، رویدادها و ارزش‌های انسانی آزادگان به‌عنوان مجاهدانی که در راه دفاع از اسلام، انقلاب اسلامی و مبارزه با ظلم و بی‌عدالتی و حمایت از ملل مظلوم و مستضعف به اسارت درآمده و با استقامت و پایداری بر آرمان خود در دوران اسارت پای فشردند تا به «الماس‌های درخشان» تبدیل شوند، به‌خوبی انعکاس می‌دهد به‌طوری‌که می‌توان ادعا کرد «دانشنامه آزادگان» به‌عنوان منبعی جامع و مستند تا حد امکان «فرهنگ و سبک زندگی آزادگی» را به خانواده بزرگ ایثارگران کشور، جامعه ایرانی و حوزه انقلاب اسلامی در جهان منتقل می‌کند.

این کتاب در واقع گام اولیه و بنیادی است که با استفاده از روش‌های علمی مرسوم در دانشنامه‌نویسی و حفظ استانداردهای قابل قبول علمی برای چنین کاری، توانسته فرهنگ و سبک زندگی ایرانی-اسلامی آزادگان را در سنگر پنهان جهاد و استقامت در اردوگاه‌های اسارت بعثی‌های عراق در قالب مدخل‌های گوناگون در اختیار پژوهشگران و علاقه‌مندان قرار دهد.

علاوه‌براین، دانشنامه آزادگان تجربه مهمی برای تدوین تاریخ صحیح دوران اسارت رزمندگان ایرانی در اردوگاه‌ها نیز محسوب می‌شود. زیرا مهم‌ترین رویدادها را در قالب مدخل‌های گوناگون به مخاطبان خود ارائه کرده است.

سرانجام آنکه مهم‌ترین ویژگی‌های این اثر تکیه بر دانش تجربی آزادگانی است که خود در صحنه عمل مستقیماً حضور داشته‌اند و آموخته‌های خود را با زبان علمی روز دانشنامه‌نویسی با کمک اعضای هیئت علمی دانشنامه‌نگاری در قالب مدخل‌هایی عرضه کرده‌اند که مخاطبان را با جذابیت‌های خاص و منحصربه‌فردی آشنا کرده است.

«ایمان و توکل به خدا؛ اخلاص در عمل؛ تکلیف‌مداری و پایبندی به حدود الهی؛ چاره‌جویی از دین و ترجیح رضای خدا بر همه نظرها؛ انس با قرآن و نماز و دعا و نیایش؛ عشق و ارادت و توسل به اهل بیت نبوت (علیهم‌السلام)؛ شناخت چهره واقعی دنیا و پرهیز از وابستگی به دنیا؛ صبر و شکیبایی؛ استقامت و ایستادگی؛ گذشت، ایثار و بلندنظری؛ همت بلند؛ پاکی و صداقت؛ قناعت و کم‌توقعی؛ تواضع و فروتنی؛ خوش‌رویی و شادابی و نشاط؛ احترام به انسان‌ها و حفظ حرمت آنان؛ حق‌شناسی و رعایت حقوق دیگران؛ محبت و خیرخواهی نسبت به انسان‌ها؛ مسئولیت‌پذیری؛ روحیه خدمتگزاری؛ نوع‌دوستی و احسان و نیکوکاری برای دیگران؛ فتوت و آزادگی و آزادمردی؛ روحیه جهادی و انقلابی؛ مقاومت در برابر حیل‌ها و تبلیغات دشمن و بی‌اعتمادی به آن؛ دلبستگی و پایبندی و دفاع از ولایت فقیه، امام راحل (ره) و جایگاه منبع رهبری، نظام جمهوری اسلامی ایران و انقلاب اسلامی» همه از جمله مهم‌ترین مواردی است که می‌توان با تجلی آنها در زندگی آزادگان در این دانشنامه آشنا شد. البته بی‌شک نمی‌توان انتظار داشت همه ابعاد عظیم «فرهنگ و سبک زندگی آزادگی» را در قالب یک جلد دانشنامه محصور کنیم و طبیعی است که این کار از نقصان و اشکالات احتمالی به دور نباشد. براین اساس، مؤسسه پیام آزادگان از همه علاقه‌مندان و صاحب‌نظران این حوزه به‌ویژه آزادگان عزیز استدعا دارد هر گونه پیشنهاد، انتقاد و اشکال احتمالی را به این مؤسسه اعلام کنند تا در چاپ بعدی مورد توجه قرار گیرد.

در پایان جا دارد از زحمات همه دست‌اندرکاران این دانشنامه به‌ویژه جناب آقای دکتر منوچهر اکبری استاد دانشگاه تهران و دبیر علمی، جناب آقای مسعود امیرخانی، آزاده گرانقدر جناب آقای حسن بهشتی‌پور، هیئت علمی و آزادگان عزیزی که زحمات بسیاری برای به ثمر رسیدن این تلاش علمی تحمل کردند، قدردانی کنیم. همچنین از اهتمام و حمایت جناب آقای دکتر احمد پاکتچی ریاست پژوهشکده دانشنامه‌نگاری برای چاپ این اثر تشکر می‌شود. این مهم و سایر فعالیت‌های فرهنگی مؤسسه پیام آزادگان بدون حمایت بی‌دریغ جناب حجت‌الاسلام والمسلمین سید محمدحسن ابوترابی‌فرد ممکن نبود، مراتب سپاس و قدردانی خود را به محضر این فرهیخته بزرگوار نیز اعلام می‌نمایم.

ضمن ادای احترام به صبر و استقامت همه آزادگان عزیز، این اثر به اسیرانی که در اردوگاه‌های اسارت غریبانه به شهادت رسیدند و به روح پرفروش روحانی مجاهد و مردم‌دار، سید آزادگان و اسیران ایرانی جنگ تحمیلی، فقید سعید سید علی‌اکبر ابوترابی‌فرد تقدیم می‌شود.

مؤسسه فرهنگی هنری پیام آزادگان

دکتر غلامعلی قاسمی

مقدمه

جنگ در زمینی به گستره ۱۴۰۰ کیلومتر مرز مشترک ایران و عراق ادامه داشت، اما کمتر کسی می‌دانست که هم‌زمان با این نبرد هشت‌ساله، نبرد به‌ظاهر خاموش دیگری در اردوگاه‌های اسرای ایرانی در عراق جریان دارد. اسرا، از پیر و جوان، نظامی و غیرنظامی، زن و مرد، با کمترین امکانات و بیشترین محدودیت‌ها و زیر شلاق ستم نظامیان بعثی، با تاسی به مرامنامه سالار شهیدان و تشبیه به صبر قافله‌سالار اسیران کربلا حضرت زینب کبری(س)، منشور آزادگی را با بند بند وجودشان با قلم صبر نگاشتند. آنان «اسیر» رفتند، اما «آزاده» برگشتند؛ تا جایی که فرمانده بعثی اردوگاه در آخرین روزها، هنگام خروج اسرا از اردوگاه گفت: «به‌حقیقت ما زندانبان‌ها اسیر شما بودیم نه شما اسیر ما.»

اسرای جنگ تحمیلی با ترسیم فرهنگی ناب و متمایز با انواع اسارت در دنیا، میراثی ماندگار از شکست‌ناپذیری و ایثار و شجاعت به یادگار گذاشتند: روحانی نستوه و مقاومتی که با اتخاذ مشی‌ای معتدل با نیروهای عراقی، حافظ سلامت جسم و روح اسرا شد و به‌کمک سایر اسیران با برپایی تشکیلاتی منظم و راه‌اندازی فعالیت‌های علمی، آموزشی، ورزشی، و ادبی آینده‌ای روشن و امیدبخش را برای اسرا ترسیم کرد؛ خلبان شجاعی که حاضر نشد حتی برای یک دقیقه در تلویزیون عراق ظاهر شود و به کشورش خیانت کند و در ازای آن هجده سال کابوس‌وار را در زندان‌های رژیم بعثی سپری کرد؛ مادری عاشق و خالص که در خدمت‌رسانی خستگی‌ناپذیرش به اسرا و خانواده‌هایشان از هیچ کوششی دریغ نورزید و مادر همه اسیران نام گرفت؛ و... اینها تنها قطره‌ای از دریای آن فرهنگ ناب است که پشت درهای بسته اردوگاه‌ها رخ نمود و آن را به یکی از مقاطع فراموش‌ناشدنی تاریخ ملت ایران تبدیل کرد.

اسرای جنگ تحمیلی سرو قامتشان زیر تازیانه بیداد خم شد، اما سر تسلیم فرود نیاوردند. تاول پاها، زخم سینه‌ها، استخوان خردشده سرها، چشم‌های از حدقه درآمده، و قبرهای پنهان و گمشده، فریاد بلند این مظلومیت خاموش است تا گوش تاریخ همواره بشوند که «اسرای ما در چنگال دژخیمان خود سرود آزادی‌اند و احرار جهان آن را زمزمه می‌کنند.»

تدوین و تألیف دانشنامه‌ای موسوم به آزادگان، شاید کمترین کاری باشد برای ادای دین در جواب مقاومت، ایثار ستیهندگی، پایدردی، مظلومیت، و جفاهای گونه‌گونی که بر جمعی از رزمندگان اسیر از سوی رژیم بعثی رفته است. گرچه با تألیف و نشر دهها دانشنامه و فرهنگ و هزاران کتاب، فقط روایت آنچه بر آنها رفته است ثبت می‌شود و فریادهای خاموش و جانکاه و مقاومت بی‌ظنیر و روح بلند و نستوه و سازش‌ناپذیر شیران در بند را هرگز نمی‌توان نشان داد. نگفتن و نوشتن و ثبت نکردن این حقایق هر چند تلخ، به‌نوعی نادیده‌انگاشتن حقایق مهم تلقی می‌شود. تأخیر بیش از این در تألیف این دانشنامه با خسران رحلت آزادگانی روبه‌رو خواهد شد که خود تاریخ مجسم مقاومت هستند.

دانشنامه آزادگان براساس توافق مشترکی بین بنیاد سابق دانشنامه‌نگاری ایران (پژوهشکده فعلی دانشنامه‌نگاری) و مؤسسه فرهنگی هنری پیام آزادگان در آبان‌ماه ۱۳۹۲ شکل گرفت. پس از انتخاب اعضای محترم شورای علمی دانشنامه، که همگی از

آزادگان سرفراز کشور و چهره‌های مطرح فرهنگی، علمی و ادبی هستند، جلسات شورای علمی آغاز شد و معماری دانشنامه از حیث مسائل علمی و فنی طرح‌ریزی و سیاستگذاری شد. گفت‌وگوهای علمی در گرفت، مآخذ مهم شناسایی شد؛ چند کارگاه آموزشی دانشنامه‌نویسی با توجه خاص به مبحث اسارت برگزار شد؛ و در نهایت پس از برگزاری بیست‌ویک جلسه شورای علمی، فهرست مداخل نهایی شد. با وجود برگزاری منظم جلسات شورای علمی و انجام اقداماتی نظیر مأخذیابی و مدخل‌گزینی، به مدت سه سال در کار دانشنامه وقفه افتاد و عملاً هیچ فعالیتی صورت نگرفت. خوشبختانه از اواخر نیمه دوم سال ۱۳۹۵ فعالیت دانشنامه از سر گرفته شد و ضمن بازنگری مداخل، سفارش نگارش مقالات آغاز شد.

معیار اصلی در انتخاب مداخل این دانشنامه «ارتباط موضوعی با بحث اسارت و میزان اهمیت آنها» است. مداخل انتخابی در مقولات گوناگون زیر دسته‌بندی شده‌اند:

- مکان‌های نگه‌داری اسرا (اردوگاه‌ها و زندان‌ها)؛
- تعدادی از چهره‌های شاخص دوران اسارت؛
- حوادث شاخصی که در اردوگاه‌ها رخ داده است و نقطه عطفی در دوران مقاومت اسرا به‌شمار می‌رود؛
- معرفی برخی از آثار ادبی و هنری که یا مزین به تقریظ رهبر معظم انقلاب هستند یا محتوای آنها به موضوعی خاص در دوران اسارت اشاره دارد؛
- اشاره به مسائل حقوقی؛
- و نیز مسائل فردی و اجتماعی دوران اسارت همچون بهداشت، آموزش، بیماری‌ها، امکانات، ابتکارات و مانند آن.

تعداد واژگان هر مدخل، بسته به میزان اهمیت آن، متفاوت است و در این دانشنامه مقالات کوتاه، متوسط، و بلند به چشم می‌خورد. در نگارش مقالات، هم از آزادگان فرهیخته و اهل قلم بهره بردیم، و هم از سایر نویسندگان و دانشنامه‌نگاران. شیوه کار به این شکل بود که کلیات محتوا و رئوس مطالب هر مدخل در اختیار نویسنده قرار می‌گرفت که در مدت زمانی مشخص فرصت داشت تا با مراجعه به اسناد و مطالب موجود، نسبت به نگارش و تحویل مقاله اقدام کند.

نخستین مشکل دبیرخانه در تألیف این دانشنامه، عدم تجربه و تخصص خود آزادگان سرفراز در تألیف مقالات دانشنامه‌نگاری بود؛ معضلی که برای سایر دانشنامه‌های علمی هم با آن مواجه هستیم. کم نبودند اعضای هیئت علمی محققانی که با چاپ بیش از صد مقاله علمی پژوهشی، از نوع مقالات دانشنامه‌نگاری تصور دقیق و روشنی نداشتند. وقتی این خلاء و ضعف را بین ارباب تحقیق داریم، انتظارمان از آزادگانی که سال‌ها از فضای علم و تحقیق دور بوده و در بدترین شرایط به سر برده‌اند شاید انتظاری بجا نباشد. باین‌همه اراده و عزم جمعی که پشت تألیف این اثر بود، ما را از اتمام و انجام این اثر گرانسنگ منصرف نکرد.

از آغاز می‌دانستیم که برای نگارش مقالات دانشنامه‌نگاری در این حوزه با کمبود انباشت علمی و پژوهشی و حتی منابع معتبر و قابل استناد مواجه خواهیم بود. با وجود انتشار آثار متعدد و متنوع در این حوزه، همچنان مباحث این حوزه از لحاظ تاریخی به حد کافی تبیین نشده است، زیرساخت‌های پژوهشی قابل اعتنا و معتبر آماده نیست، و فرهنگ‌نامه‌ها و دیگر آثار مرجع در این حوزه آن‌طور که بایسته و شایسته است منتشر نشده است. همچنان خلاء انجام پژوهش‌های علمی و تاریخی در پژوهشگاه‌ها و دانشگاه‌ها و انتشار و نقد و بررسی آنها در این موضوع به چشم می‌خورد. علی‌رغم تلاش موسسه فرهنگی هنری پیام آزادگان در این زمینه، عمده منابع نویسندگان این دانشنامه یا مشاهداتشان یا کتاب‌های خاطرات اسرا و مصاحبه و گفت‌وگو با تعدادی از این عزیزان بود. گرچه نیک می‌دانیم در کتاب‌های مرجع نباید از نظرات شخصی افراد استفاده کرد، اما در این دانشنامه بخش مهمی از اطلاعات از رهگذر مصاحبه با چهره‌های شاخص و حاضر در آن مقطع کسب می‌شد و تلاش شد واقعیات موضوع حتی‌الامکان مستند باشد و اسناد و منابع معتبر آن ذکر شود.

مشکل سوم، وجود تفاوت‌هایی در روایت اسرا در برخی موضوعات بود که به سبب تنوع اردوگاه‌ها و شرایط خاص حاکم بر آنها اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. تلاش زیادی صورت گرفت تا اطلاعات مندرج در هر مقاله، ضمن داشتن استقلال نسبی، جامع و از شمول کلی در تمام اردوگاه‌ها برخوردار باشد، در غیر این صورت با ذکر نام اردوگاه، به روشن شدن مطلب کمک شد. مبالغه نیست اگر بگوییم با تعاریف و ویژگی‌هایی که لازمه مقالات و مداخل دانشنامه است، مولفه اسارت و آزادگی از ظرفیت کافی برای دانشنامه‌نویسی برخوردار نیست. به همین سبب، حسب تکلیف و احساس مسئولیت و وظیفه‌ای که نسبت به آزادگان سرافراز داریم، حتی اگر عنوان فرهنگ دانشنامه‌گی را بدان اختصاص دهیم، چندان غیرعلمی نیست. مقالات، پس از دریافت، مورد ارزیابی محتوایی و نگارشی قرار گرفتند: در ارزیابی محتوایی، محتوای مقاله از نظر استنادی و مطابقت با حقایق؛ و در ارزیابی نگارشی، تناسب با موضوع مقاله، برخورداری از لحن دانشنامه‌گی، انسجام درونی و توالی منطقی مباحث مدنظر بود. در صورتی که مقالات در این دو مرحله، نیازمند اصلاحات بود، به مؤلف بازگردانده می‌شد تا ظرف مدت زمانی معین به اصلاح آن همت گمارده و آن را بازگرداند. پس از بررسی مجدد و اطمینان از اصلاحات انجام‌شده، مقاله برای سیر مراحل ویراستاری ادبی و صورتی و محتوایی ارسال می‌شد.

دانشنامه آزادگان بر آن بوده است تا مرجعی دانشنامه‌گی پیرامون مباحث مرتبط با اسارت رزمندگان ایرانی در خلال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به دست دهد. این اثر عصاره تاریخ مقاومت خاموش آزادگانی است که تا قرن‌ها حیرت جهانیان را در پی دارد. این دانشنامه کتابی روشن از زندگی آزادگانی است که با آرزوی شهادت به جبهه‌ها اعزام شده بودند ولی سرنوشت دیگری برای آنان رقم خورد، اما در اسارت هم کاری کمتر از شهادت نکردند. سیره انسانی و مقاومت آزادگان را در هیچ قاموس و کتاب و کتابخانه‌ای نمی‌توان یافت. این اثر به نوعی پاسخی مستند و جوابی مجاب‌کننده به این سوال شاعرانه محمدرضا عبدالملکیان است که:

پسرم می‌پرسد،

تو چرا می‌جنگی

...

با تمام دل خود می‌گویم

تا چراغ از تو نگیرد دشمن.

هرگز ادعا نداریم که کار انجام‌شده در این اثر بی‌نقص است و کاستی ندارد، ولی اطمینان می‌دهیم از تمامی ظرفیت‌های موجود بهره بردیم تا اثری شایسته و درخور اعتنا برای پژوهشگران و علاقه‌مندان عرصه دفاع مقدس فراهم شود. بر خود فرض می‌دانم ضمن گرامیداشت یاد و نام شهیدان و الامقام دفاع مقدس، شهدای عزیز دوران اسارت و آرزوی توفیق و سلامتی برای همه آزادگان سرافراز، از همه نویسندگان، داوران، ویراستار، نمونه‌خوان، و حروف‌نگار این دانشنامه صمیمانه تشکر کنم و قدردان زحمات مسئولان محترم پژوهشکده دانشنامه‌نگاری پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی باشم. وظیفه حکم می‌کند از جناب حجت‌الاسلام والمسلمین محمدحسن ابوترابی‌فرد، که از روزهای نخست برای انعقاد قرارداد و همکاری مؤسسه پیام آزادگان با روی خوش و جدیت اعلام آمادگی کردند، از مدیرعامل محترم سابق و فعلی مؤسسه، و نیز اعضای شورای علمی دانشنامه و سایر عزیزانی که در تألیف این اثر همیاری و همکاری کرده‌اند، تشکر قلبی خویش را ابراز دارم.

انصاف حکم می‌کند از پایمردی و اخلاص و پیگیری مستمر آقای مسعود امیرخانی تشکر ویژه به عمل آورم که بی‌تردید در به ثمر نشستن این دانشنامه سعی بی‌بدیل مبذول داشته است.

دبیر علمی دانشنامه آزادگان

منوچهر اکبری